

Slovenski politični razvoj in problem sodobne politične orientacije

A. V.

I.

Politična zgodovina Slovencev kot naroda v sodobnem pomenu besede ima svoj začetek v XVI. stoletju, ko se je slovensko kmečko ljudstvo prvič osvobodilo duhovnih spon fevdalizma, se začutilo in zavedlo kot samostojna družbena sila, odreklo pokorščino graščakom in se dvakrat vrglo v obupen boj proti tedanjemu socialnemu in političnemu redu. Slovenski kmet je bil sicer premagan in je drago plačal ta svoj prvi poskus osamosvojitve. Vendar pa so bile prav te vstaje mejnik, ki je odprl slovenskemu narodu pot v zgodovino. Ustvarile so v množicah neobhodno psihološko razpoloženje, ki jih je delalo dovzetne za duha svobode in odpora proti nasilju in ki je porodilo tudi početke slovenske narodne zavesti in slovenske narodne kulture. V isti dobi se je slovensko ljudstvo uprlo tudi gospodstvu katoliške cerkve, kar je bilo gotovo predvsem sad tega razpoloženja in tega duha. „Tisti obupani, v svojem obupu do blaznosti pogumni kmetje, ki so požigali gradove in se zoperstavljali cesarski vojski s kosami, cepci in vilami, tisti kmetje, ki so obešali valpte in gnali graščake pred plug, so bili nemanjši delavci na polju slovenske kulture, kot Trubar in Dalmatin.“ (Iv. Cankar: Slovensko ljudstvo in slov. kultura“). Brez pretiranja lahko trdimo, da bi se Slovenci brez kmečkih vstaj in reformacije najbrže nikoli ne razvili v narod in bi polagoma izginili s površja pod vplivom nemške in italijanske asimilacije.

Kmečke vstaje in reformacija so torej za slovensko narodno zgodovino istega pomena, kot so bile turške vojne in Kosovo polje za srbsko, ali pa husitske vojne in Bela gora za češko; vzbudile so v množicah duh odpora in samozavesti, ki je potem sicer prešla v trpko zavest premaganca in deloma v razpoloženje resignacije, vendar pa je še tlela zavest dve stoletji, dokler ni ob povoljnih pogojih v dobi velikih meščanskih revolucij v Evropi zopet vzplamtela, sedaj že kot izrazito narodna zavest, in sicer najprej v tankem sloju inteligence, ki je izšla iz širokih množic ljudstva. Ta plast slovenske mlade inteligence je oplodila duha, ki ga je vsrkala iz teh množic, s sodobnimi idejami francoskih enciklopedistov, romantike in slovanskega preporoda; porodila je slovensko narodno misel, jo afirmirala v slovenski mladi

literaturi, jo zanesla med množice, iz katerih je izšla, ter začela te množice politično, kulturno in gospodarsko buditi in organizirati. Ta pokret, ki ga nista mogli zatreti ne Metternichova in ne Bachova reakcija več, je v drugi polovici preteklega stoletja zajel vse slovensko ljudstvo, ga zdramil do poslednje vasice, mu vzbudil polagoma novo samozavest in ga dvignil v političnem in kulturnem pogledu.

V socialnem pogledu je to pomenjalo predvsem prebuditvev slovenskega kmeta, ki je osvobojen fevdalnih spon v revoluciji 1848. l. stopil na prizorišče modernega družbenega življenja ter se skušal uveljaviti kot samostojna družbena sila v okviru novega reda. Spočetka se ta red še ni izkristaliziral kot dosledno kapitalističen red, z vsemi svojimi negativnimi lastnostmi, kar je moglo vzbujati še najrazličnejše patriarhalne iluzije. Šele pozneje se je očito pokazalo, da je revolucija 1848. l. in vrsta sprememb, ki ji je sledila, le utrla pot burnemu razvoju kapitalističnih oblik gospodarstva in nadvladi razreda kapitalistične buržoazije, kar je slovenski kmet občutil na lastni koži posebno v osemdesetih letih.

Kapitalistični red je prodril sedaj tudi v Slovenijo, ustvaril je pogoje za novo razmerje sil v slovenskem družbenem življenju, ker je zanesel sodobno razredno diferenciacijo tudi med slovensko ljudstvo: odprl je pot slovenskemu meščanstvu in slovenskemu proletariatu, izpremenil gospodarski značaj in socialno obličje slovenskega malomeščanstva in slovenskega kmeta. Slovensko politično življenje je prešlo s tem v novo fazo, ki se začenja s tako imenovano ločitvijo duhov, t. j. z razdelitvijo slovenskega narodnega gibanja na stranke, ki so predstavljale že bolj ali manj zoblikovane razredne interese, oziroma so evolucionirale v njih smislu. V tem se nova doba že bistveno loči od prejšnje.

Prvo veliko razdobje slovenske narodne zgodovine obsega dobo, ko se vrši po vsej Evropi razkroj srednjeveškega fevdalnega družbenega, gospodarskega, političnega in cerkveno-religioznega sistema, viharo dobo kmečkih vojen in religiozne revolucije. To razdobje se zaključuje s porazom kmečkih vstaj in reformacije, toda ustvarilo je v nekem pogledu temelj vsemu nadaljnjemu razvoju Slovencev kot naroda.

Drugo veliko razdobje slovenske narodne zgodovine obsega v glavnem dobo meščanskih revolucij na evropskem kontinentu (1789.—1871.); pod njih vplivom nastane slovenski narodni pokret, ki polagoma prebudi široke množice in jih privede na prizorišče modernega političnega življenja. Bistvena gibalna sila tega pokreta je kmet, ki se otrese fevdalnih spon in hoče uveljaviti v svojih težnjah po narodni svobodi predvsem svoje razredne interese, gospodarsko in politično neodvisnost od tujega oz. potujčene meščanstva in plemstva, enakopravnost v vsem javnem življenju in samoupravo. V dobi taborov doseže ta pokret svoj vrhunec, potem ga pa

začenja kapitalistični razvoj polagoma razkrajati, odpirajoč tako pot novi dobi slovenskega političnega razvoja v znamenju družbene politične diferenciacije.

Tretje veliko razdobje slovenske politike obsega dobo viharnega razvoja kapitalističnih oblik gospodarstva, ko preide ta razvoj že v imperializem, ki privede v nadaljnjem do svetovne vojne in v prvo veliko krizo vsega kapitalističnega sistema. Slovensko vprašanje se zastavlja bistveno drugače, kot poprej. Ako je šlo preje predvsem za slovensko narodno emancipacijo, ki se je dosegla bolj ali manj vzporedno z narodno emancipacijo ostalih evropskih narodov, ako je šlo za ureditev medsebojnih odnosov med avstrijskimi narodi na podlagi enakopravnosti, predvsem za boj proti privilegijem, ki jih je uživalo starodavno nemško, oz. italijansko meščanstvo in plemstvo na slovanskem ozemlju, gre sedaj že za vprašanje slovenske narodne eksistence, spričo organiziranega prodiranja tujega kapitala, ki zadobiva v nadaljnjem vedno bolj imperialistični značaj. To prodiranje prinaša Slovincem narodno smrt, kajti z roko v roki z njim se vrši širokopotezna in sistematična germanizacija oz. italijanizacija slovenskega prebivalstva. Avstrija se končno veljavno izpremeni v politično orodje nemškega imperializma, prodira na Balkan in dalje na vzhod in odkrito pridiguje smrt slovanstvu. Narodni obstoj Slovencev je sedaj mogel zagotoviti neizprosni boj proti nemškemu imperializmu, razrušitev avstroogrške monarhije kot njegove opore, v zvezi z ostalimi narodi, ki jih je ta imperializem ogrožal, v prvi vrsti v zvezi s Čehi in z ostalimi južnimi Slovani, obenem pa tudi v zvezi s tistimi socialnimi silami, ki so snovale proti družbenemu redu, katerega je ta, kakor tudi vsak drug imperializem porodil.

Slovenska politika se razvija v tej dobi, kot omenjeno, v znamenju tako imenovane ločitve duhov, ki izraža proces oblikovanja sodobnih razredov v slovenski družbi. Slovenska buržoazija, ki sedaj nastane, je sicer še šibka in maloštevilna, rekrutira se prav za prav šele iz vrst malomeščanstva in premožnih kmetov, vendar pa ima že izrazito kapitalistične (v sodobnem pomenu besede) interese in očito stremi po gospodstvu nad vsem gospodarskim in javnim življenjem v deželi. Nastane slovenski industrijski proletarijat, sicer tudi še maloštevilni, ali vendar s prav tako izrazitimi razrednimi interesi in s težnjo, da se organizira in stopi v boj za svoje interese. Znatno se pomnoži in modernizira v tej dobi slovensko malomeščanstvo, ki postane najvažnejši činitelj narodnostnih bojev v mestih; na vasi se diferencirajo interesi posameznih razrednih plasti. Vsi ti procesi vtisnejo svoj pečat v slovensko javno življenje in predvsem v razvoj sodobnih političnih strank. Vendar pa zadeva narodno vprašanje v tej ali oni smeri vse razredne grupacije v Sloveniji, tuji imperializem ogroža slovensko buržoazijo in slovenskega kmeta, malomeščana in delavca in to je odločilnega pomena za politično orientacijo strank; v raznih trenutkih

povzroča njihovo zблиžanje na tej ali oni platformi, privede slednjič do „enotne fronte“ v viharju revolucije 1918. l., ko vse kaže, da je napočil dan končnega narodnega osvobojenja slovenskega ljudstva.

Revolucija 1918. l. slovenskega narodnega vprašanja ni razrešila. Da niti ne govorimo o izgubi tako važnih delov slovenskega ozemlja, kot je Primorska in južna Koroška, o izgubi tretjine slovenskega prebivalstva, ni slovenski narod dosegel tiste narodne svobode, ki jo je pričakoval. Centralizem je v novi državi kmalu likvidiral narodno samoupravo, sedemdesetletno slovensko politično težnjo, ki je bila v burnih dogdokih 1918. l. dosežena na mah in katere ohranitev bi tedaj gotovo pomenjala zadovoljivo rešitev slovenskega narodnega vprašanja v Jugoslaviji.

Sledila je doba bojev proti centralizmu v Jugoslaviji in bojev za najelementarnejše pravice na Primorskem in Koroškem, ki so vsem še v živem spominu in se jih ne bomo posebej dotikali. Zaustaviti se pa hočemo na današnjem položaju in na perspektivah nadaljnjega razvoja.

Cela vrsta dejstev in dogodkov zadnjih let v Evropi in po vsem svetu govori za to, da stopamo zopet v novo veliko razdobje socialnega in političnega razvoja, v razdobje ki bo odločilno za vso našo nadaljnjo narodno zgodovino. Pred očmi nam je predvsem evolucija, ki se je izvršila v mednarodnem političnem življenju v zadnjih letih, novi zavojevalni razmah nemškega imperializma v vseh smereh, prehod italijanskega imperializma v dobo neposrednega nasilnega ostvarjanja svojih ekspanzivnih načrtov.

Slovensko ozemlje se nahaja med prvimi neposrednimi objekti zavojevalne politike obeh imperializmov in tvori obenem sestavni del širše zone, v kateri se križajo njuni interesi, ki jih za sedaj še uravnovešajo obojestranski skupni interesi v vsej današnji mednarodni konstelaciji. Danes je jasno, da vodita Evropo in ves svet v novo veliko vojno in da sta v tem svojem skupnem stremljenju najbrže že prišla do tega ali onega kompromisa glede vprašanj, ki jih ločijo, med njimi tudi glede nadaljnje ekspanzije na ozemlje, čigar sestavni del tvori Slovenija. Težko je soditi o trdnosti temeljev tega kompromisa, toda bodi že kakorkoli, slovensko ljudstvo je ogroženo danes v svojih življenjskih interesih v kar največji meri in gotovo je, da ga čakajo nove velike bitke, ki jih bo moralo bojevati za svoj narodni obstoj proti obema, ako se še nekaj časa vzdržita na površju. To je prvi moment, ki govori za to, da prehaja danes slovenski narodni in politični razvoj v novo veliko zgodovinsko razdobje.

Drugi važni moment, ki označa bistvo današnjega mednarodnega položaja, je nova konstelacija razrednih sil na torišču sodobnih socialnih odnošajev. Imeli smo priliko razpravljati podrobno o tem že pred dvema letoma (gl. članek „Današnji mednarodni politični položaj“ — Sodobnost za 1935. l. št. 7—8). Danes lahko ugotovimo, da so stvari v tem pogledu v

teku dveh let še bolj dozorele. Razredno politični interesi in razredno politična protislovja se vedno tesneje prepletajo z državno-političnimi vprašanji, z mednarodnimi odnošaji in meddržavnimi protislovji. Bivši avstrijski vice-kancelar Winkler navaja zanimive in poučne podatke o tem, kako je fašistična Italija sprovcirala februarске dogodke 1934. l. v Avstriji, današnji notranje-politični položaj v Franciji nam tudi jasno govori o tem, še najbolj očito nam pa kaže to današnja meščanska vojna na Španskem. Okrog tako imenovane „osi Berlin-Rim“ se vedno bolj odkrito polarizirajo ne le interesi imperialističnih zavojevateljev, ampak tudi interesi politične in socialne reakcije v mednarodnem obsegu. Vse kaže, da se bo ta proces v nadaljnjem, posebno v primeru vojne, še stopnjeval.

Znatno je napredovala v poslednji dobi tudi razredna diferenciacija slovenske družbe. Vrhnji sloj slovenske buržoazije, ki si je pri „nacionalizaciji“ podjetij po razpadu Avstrije in v raznih finančnih manipulacijah znatno opomogel, je postal že popolnoma velikokapitalističen razred, vsaj po svoji usmerjenosti in po svojih interesih, ako še ne po materialnih resurzi, ki z njimi razpolaga. Danes je gospodarsko tesno povezan z vsem sistemom finančnega kapitala, ki vlada v Jugoslaviji, z domačim kakor tudi z nemškim, italijanskim, francoskim itd. Govoriti o kakih posebnih narodnih interesih tega vrhnjega sloja slovenske buržoazije pač ni mogoče, ne glede na to, da se zna ta razred prilagoditi najrazličnejšim položajem in političnim konstelacijam in da utegne še poskušati, staviti na karto narodnih interesov, ako bi mu to narekovala trenutna konjunktura.

Nekoliko drugačen je položaj srednjih slojev meščanstva, ki se še niso popolnoma spojili z vladajočim sistemom finančnega kapitala in ki skušajo ohraniti neko neodvisnost, kar se tega kapitala tiče; dalje deloma tudi položaj vaške buržoazije, o kateri ni mogoče trditi, da ne bi imela nekih narodnih interesov. Nasprotno, ti sloji so življenjsko zainteresirani na tem, da ne postanejo odvisni od nemškega, oz. italijanskega kapitala, ki bi gotovo stremel po njih uničenju, ter so zainteresirani tudi na narodni avtonomiji v Jugoslaviji, posebno kar se tiče gospodarske in finančne samouprave Slovenije. Podoben temu je tudi položaj slovenskega zadružnega kapitala, v katerem so zastopani poleg dela omenjene plasti meščanstva (ki prevladuje predvsem na vodilnih mestih) — že interesi širokih ljudskih plasti, posebno na kmetih. In tak je tudi položaj mnogoštevilnega nižjega sloja slovenske buržoazije, vsakovrstnih manjših podjetnikov, trgovcev in tudi premožnejših kmetov na deželi. Vsi ti sloji slovenskega meščanstva so po svojih gospodarskih interesih ozko povezani z vprašanjem slovenske narodne eksistence in so vsekakor važen činitelj v slovenskem političnem življenju. Toda ti sloji so z druge strani radi svojega gospodarskega položaja omahljivi, nagnjeni h kompromisom, politično kratkovidni in do-
vzetni za vsake oljube. Poleg tega so vselej z najraznovrstnejšimi vezmi

povezani s temi ali onimi političnimi režimi in njihovimi aparati, da je pričakovati še najrazličnejših kolebanj z njihove strani.

Iz tega pa sledi, da te meščanske plasti ne morejo in ne smejo več biti vodilna sila slovenskega narodnega gibanja v novem razdobju slovenskega narodnega in političnega razvoja. To je najvažnejša izkušnja, ki jo mora zajeti slovensko delovno ljudstvo iz vse polpretekle dobe političnega razvoja na Slovenskem in ki nujno sledi iz analize vseh komponent sodobnega mednarodnega položaja. Poglavitna gibalna sila slovenskega narodnega gibanja so bile in ostanejo najširše množice delovnega ljudstva: slovenski delovni kmet, mali obrtnik, rokodelcec, poljedelski in industrijski delavec, uradnik, inteligent. Vodilna sila tega gibanja je bilo v prejšnjem razdobju slovensko meščanstvo in malomeščanstvo, v novem pa mora postati delavski razred. Ta bo edina garancija za to, da bo moglo slovensko ljudstvo doseči veliki cilj, za katerim stremi že od zdavnaj — svoje narodno in socialno osvobodjenje.

II.

Sedaj se ozrimo še na potek slovenskega političnega razvoja v ožjem pomenu besede, predvsem na politično orientacijo strank in vodilnih mož slovenskega političnega življenja v odločilnih trenutkih slovenske zgodovine.

1848. l. imamo prve večje slovenske politične nastope. Med slovensko ljudstvo zadoni geslo o Zedinjeni Sloveniji, ki ga proglasijo radikalnejši izobraženci na Dunaju in ki ga prevzame potem v svoj program tudi oprezni in oportunistični Bleiweis. Toda razmere na Slovenskem niso bile dovolj dozorele, da bi ustvarile revolucionaren pokret, ki bi narodne težnje zavestno združil s socialnimi težnjami slovenskega kmeta in ki bi se mogel uveljaviti v tedanjih pogojih kot resna politična sila. Gibanje za kmečko odvezo je bilo prepuščeno samo sebi.¹ Slovenska politika omahuje med Frankfurtom, Dunajem, Prago in Zagrebom, dokler je avstrijski dvor ne spravi na led in osreči z Bachovim absolutizmom.

V začetku ustavne dobe napravi slovenska politika celo korak nazaj od Zedinjene Slovenije k deželnim avtonomijam, radi tako imenovanega „zgodovinskega prava“, pod čigar okriljem so se začasno koalirali narodni interesi Čehov, Hrvatov, Poljakov itd. s federalističnimi interesi starega avstrijskega plemstva, naperjenim proti centralističnim tendencam nemške liberalne buržoazije. Med vodilnimi politiki je bil tedaj edini Svetec, ki se je povzpел do širše politične koncepcije in je napisal l. 1866: „Jaz historičnemu principu pripisujem krivico, da Slovani nimamo skupnega programa, pa mislim da ga niti ne dobimo, dokler se bomo na historijo ozirali. Mi hočemo živeti, razvijati se in napredovati: to je naše historično pravo, naše

¹ Glej dr. Lončar: „Politično življenje Slovencev itd.“

historično pravo od veka“.¹ To načelo je prevladovalo v dobi taborov, ko se razvije slovenski pokret v široko politično gibanje prebujenih ljudskih množic. To načelo je tudi načelo mladoslovenske generacije, ki stopa vedno bolj v ospredje slovenske politike.

Evropska kriza 1866. l. in 1870.—1871. l. zopet zastavlja slovenski politiki vprašanje po nadaljnji orientaciji in na zborovanju slovenskih, hrvatskih in srbskih politikov decembra 1870. l. v Ljubljani se sprejme dovolj dalekosežen južnoslovanski program.¹ Med Mladoslovenci se uveljavljajo vedno bolj radikalne ideje in v „Slov. Narodu“ se nekdo, ki je bil menda Levstik, izjavlja celo v prilogi Pariški Komuni.²

Vendar pa nadaljnji razvoj političnih dogodkov v Evropi premaga tedanjo politično krizo, ki je pretila, da se izpremeni v krizo vsega vladajočega sistema in družbenega reda. S tem so odpadli tudi izgledi na možnost takojšnjega narodnega osvobojenja Slovencev in kot prva posledica tega je izginilo taborsko navdušenje in z njim boj za Zedinjeno Slovenijo. Pred slovensko politiko bi stala tedaj naloga prehoda k postopnemu in metodičnemu boju za dosego tega smotra, predvsem naloga politične organizacije množic. To so Mladoslovenci v večji ali manjši meri sicer razumeli, vendar pa niso bili za izvedbo tega sposobni. Konservativna struja, ki se je že ves čas oklepala Hohenwartove politike v nadi, da dobi kake drobtinice iz rok plemstva in cerkvene reakcije, zopet prevlada v slovenski politiki, ki pod njenim vplivom odstopi od programa Zedinjene Slovenije in si odslej dolga desetletja prizadeva doseči le še te ali one pravice v kronovinah.

Mladoslovenska opozicija spočetka še vztraja pri slovenskem in južnoslovanskem narodnem programu. Njena politika je načelna še v 70 tih letih, potem pa polagoma zabrede v oportunistične vode. Iz gibanja, ki bi se pod drugimi pogoji utegnilo še razviti v mogočno gibanje ljudskih množic z naprednim osvobodilnim programom, se izcimi stranka slovenskih liberalcev, izmed katerih se en del ogreje za Šukljetovo avstrijsko politiko, drugi se pa orientira v smislu Hribarjevega panslavizma, ki ga s svoje strani zopet popravi Tavčarjev oportunizem. Malenkostni interesi komaj razvijajočega se, že rahitičnega slovenskega meščanstva vtisnejo pečat omejenosti in kratkovidnosti vsej nadaljnji politiki slovenskega liberalizma.

Iz konservativnega tabora se razvije polagoma sodobni slovenski klerikalizem. Mahnič ga ideološko utrdi ter tako zajezi svobodomiselne sapice, ki vdirajo tudi med predstavitelje narodno orientirane duhovščine in ki pretijo postati še nevarne cerkvenemu vplivu na Slovenskem. Ko si ustvari trdno moderno zgrajeno organizacijo z zvestimi in zanesljivimi kadri, uspešno lavira med strujami, ki nastajajo pod vplivom sodobnega socialnega in političnega razvoja in zraste v široko množično stranko, ki se ji posreči

¹ Glej dr. Lončar: „Politično življenje Slovencev itd.“

² Gl. Bratko Kreft: „Dr. H. Tuma (?) „Lj. Zvon“ 1935.

globoko zakoreniniti se med ljudstvom, zlasti na deželi. Njegova politična orientacija je izrazito avstrijska in sicer avstrijska — rekli bi — iz prepričanja in ne iz oportunizma.

V devetdesetih letih nastane slovenska socialna demokracija, ki zgradi še najdalekosežnejši narodni program. Ta program sicer ni revolucionaren, stremljeva predvsem za demokratično preuredbo Avstrije na podlagi narodnih avtonomij, ne povzpne se pa do pravilnega razumevanja vloge delavskega razreda v narodnem gibanju in je sploh reformistično usmerjen, kakor sploh avstrijska socialna demokracija. Vsekakor pa pomenja velik korak naprej v slovenskem političnem življenju, o čemer priča tudi to, da pritegne znatno število somišljenikov iz vrst mlajše napredno usmerjene inteligence, in sicer — najboljše inteligence.

Aneksija Bosne in Hercegovine je prvi veliki dogodek, ki očitno dokazuje, da je avstro-ogrska politika odločno krenila na pot pangermanističnega Dranga nach Osten. Večina slovenskih odločilnih politikov si ob tem dogodku vzbuja nove iluzije o nekaki slovanski misli Avstrije, računajoč predvsem na možnost njene preuredbe v smislu federalizma. Aneksijo zagovarjajo Šušteršič, Krek, Korošec, Triller in dr. in grajajo kvečjemu avstrijske upravne metode v Bosni.

Razvoj dogodkov od dne do dne bolj zaostruje južnoslovansko vprašanje. Tivolska resolucija socialno-demokratske stranke (1909) zastavlja že izrecno vprašanje o združenju štirih južnoslovanskih narodov. Toda niti tivolska resolucija ne da jasnega odgovora na vprašanje kako naj se to združenje izvede, smatrajoč ga le za nekak „končni cilj“, dočim stoji konkretno na stališču demokratizacije Avstro-Ogrske, da se „na enotnem gospodarskem teritoriju zajamčijo vsakemu narodu, ne glede na zgodovinske meje, enotnost, samostojnost in samouprava v vseh narodno kulturnih vprašanjih.“¹ Nepravilno, enostransko razumevanje marksističnega nauka o odločilni vlogi gospodarskih činiteljev v zgodovinskem razvoju je ustvarilo teorijo o „enotnih gospodarskih teritorijih“, ki je še dolgo potem ovirala pravilno razumevanje narodnega vprašanja v socialističnem gibanju!

Socialna demokracija se ni nikdar povzpela do popolnoma pravilnega razumevanja narodnega vprašanja, do politike, ki bi znala zvezati boj za narodno osvoboditev z bojem za socializem, in do metodičnega usmerjenja vsega svojega praktičnega delovanja v doseg končnega smotra v tem smislu. Sicer se je v socialističnih vrstah tedaj porodila ta misel — njen glasnik je bil Ivan Cankar, — toda v politično strujo se ni razvila. Ivan Cankar je predvsem intuitivno dojel potrebno potrebo, da se boj za narodno osvoboditev Slovencev spoji z bojem za socializem; v tem smislu je ustvaril celo lastno koncepcijo slovenskega zgodovinskega razvoja in je

¹ Glej dr. Lončar: „Politično življenje Slovencev itd.“

ta ideja temelj celi vrsti njegovih umetnin. Pa tudi glede razumevanja konkretnih ciljev slovenske politične orientacije je bil Cankar tisti, ki je šel še najdlje in je proglasil (1913. l.) v nasprotju s programatično zahtevo SLS in starčevičijancev o pravicah „hrvaško-slovenskega naroda v okviru habsburške monarhije“ kot politični smoter — zvezno republiko štirih sorodnih narodov.¹

Nadaljnji razvoj dogodkov (balkanska vojna) prisili nekatere meščanske politike vseslovanske orientacije, da iščejo rešitve slovenskega in slovanskega vprašanja že izven avstrijskega okvira. Iz spominov Ivana Hribarja izvemo o političnih ciljih njegovih potovanj po Rusiji in po balkanskih državah. Toda njegovi pogovori in pogajanja z raznimi Bobrinskimi, Izvoljskimi in Sazonovi jasno pričajo, kako malo je bilo caristični Rusiji na tem, da „se poteguje“ v imenu kake slovanske vzajemnosti za interese narodiča, ki živi izven neposrednih sfer njene imperialistične politike. Londonski pakt je to pozneje še bolj očitno potrdil.

Edina realna možnost rešitve slovenskega in drugih avstrijsko-slovanskih vprašanj je na ta način postajala revolucija in na to pot je tudi krenila napredna mladina okrog „Preporoda“ v imenu načela: „Niti trializem, niti federalizem se ne dasta doseči po mirni poti, ampak le z revolucijo. Ako je pa treba narodu, ki je raztrgan na več kosov, prav tako krvaveti za delno svoje združenje in za delno svobodo, kakor za popolno svoje združenje in neomejeno svobodo, tedaj je pač jasno, da ta narod ne more in ne sme težiti po delnem, ampak po popolnem združenju in neomejeni svobodi.“²

Vojna je spočetka zavrla razvoj narodno osvobodilnih teženj. V slovenski politiki je neomejeno zavladal Šušteršičev duh, ki je sedaj jasno razkril resnično ulogo in smotre slovenkega klerikalizma in njegovih teženj po „slovensko-hrvaškem ujedinenju pod žezlom habsburške monarhije.“ Nemškemu imperializmu je bilo seveda zelo malo do tega, da zadovolji celo najskromnejše slovenske aspiracije po narodni svobodi. Zanj je bil slovenski črno-rumeni klerikalizem le udobno orodje, s čigar pomočjo je bilo mogoče nahujskati slovensko ljudstvo proti Srbom, ga v imenu krščanske morale vzdržati v pokorščini in iztrebljati na frontah. Zmaga nemškega imperializma v vojni bi gotovo pomenila uničenje še tistih narodnih pravic, ki jih je slovensko ljudstvo pridobilo v teku sedemdesetih let svojega političnega prebujenja.

Razvoj pa je krenil na drugo pot. Politično vzdušje v Avstriji je postajalo vedno bolj napeto, vladajočim mogotcem je postajalo vedno težje, sedeti na bajonetih. Adlerjev atentat je utrl pot politični krizi v državi in ruska revolucija je nato vzdramila najširše množice avstrijskih narodov.

¹ Glej dr. Lončar: „Politično življenje Slovencev itd.“

² Gl. Bratko Kreft: „Dr. H. Tuma (?) „Lj. Zvon“ 1935.

Pod vplivom teh dogodkov se je izvršila tudi preorientacija slovenske politike. V SLS je prišlo na krmilo Krek-Koroščevo krilo z jugoslovanskim programom, ki ga je hotelo ostvariti še „v okviru habsburške monarhije“. Tu ne bomo raziskovali, ali je bila ta formula oportunistična krinka, prikrivajoča druge dalekosežnejše cilje slovenskih politikov, ali pa je ustrezala stvarnim težnjam političnih voditeljev. Ugotavljamo le, da ni bila nova in da se je že preje pojavljala, včasih celo kot izrazita protiutež stremljenjem po rešitvi vprašanja izven okvira habsburške monarhije. Za nas je važno, da so se misli o jugoslovanskem zedinjenju oprijele množice, da se je začelo v njenem imenu burno revolucionarno vrenje, naraščajoče od dne do dne, ki se je izpremenilo v oktobru 1918. l. v slovensko in jugoslovansko revolucijo — v sestaven del narodne in demokratične revolucije na vsem ozemlju bivše Avstro Ogrske. To je bila globoko demokratična ljudska revolucija, ki je množicam marsikaj dala, ki pa je radi cele vrste objektivnih in subjektivnih pogojev ostala nedovršena, kar je pozneje omogočilo, da je v mnogih pogledih prevladala zopet reakcija, bodisi v stari bodisi v novi, prelevljeni obliki.

✓ Razvoj političnih dogodkov je znan. Dotakniti se hočemo na kratko le politike J. S. D. S. kot stranke, ki bi bila po svojih zgodovinskih smotrih poklicana, pomeniti v gibanju mnogo več, kakor pa je pomenila.

Videli smo, da je imela slovenska socialna demokracija od vseh strank še najdalekosežnejši narodni program na Slovenskem. Kako se je moglo zgoditi, da je stranka s takim programom v trenutku narodne revolucije igrala ulogo tretje vrste, prepuščajoč vso iniciativo meščanskim strankam? Zgodilo se je zaradi tega, ker je bil za slovensko socialno demokracijo narodni program, ki si ga je ustvarila, le mrtva črka, teoretična deklaracija. V svojem praktičnem delovanju se je stranka omejevala le na organizacijsko delovanje med slovenskim delavstvom, usmerjeno v pravcu reformistične politike. S tem je že od začetka prepustila vso iniciativo neposrednega boja za narodne pravice meščanskim in malomeščanskim strankam ter tako molče priznala njihov *raison d'être*. Reformistična usmerjenost njene politike ji ni dovoljevala, povzpeti se do razumevanja širših perspektiv razvijajočih se dogodkov in usmeriti vsega delovanja v to, da se dvigne o pravem trenutku na čelo revolucionarnim množicam in jih povede v boj za ostvaritev njihovih teženj po narodnem in obenem socialnem osvobojenju. Dogodki so jo našli nepripravljeno in so jo radi tega razkrojili. Tako je socialna demokracija že l. 1917.—18. doživela globoko krizo, katere povod je bilo sicer narodno vprašanje, globlji vzrok pa — polom vse njene reformistične in kompromisne politike.

V tej krizi sta se izkristalizirali dve koncepciji, ki sta potem — po različnih potih sicer — obe postali važni komponenti bodočega slovenskega levega socializma. Prvo je ustvarila opozicija okrog „Demokracije“, ki je

smatrala za dolžnost S.D.S., da se aktivno priključi jugoslovanskemu gibanju kot demokratičnemu gibanju ljudskih množic z namenom, ustvariti novo jugoslovansko državo na razvalinah avstroogrske monarhije. Proglasila je bankrot vse prejšnje strankine politične prakse in politične ideologije ter je z zahtevo po popolni preusmeritvi strankine politike segla tako daleč, da je odstopila celo od bistvenih političnih in idejnih načel marksizma. To je bila koncepcija, ki je bila sicer revolucionarna, vendar pa bolj intuitivno kakor zavestno, bila je pač predvsem naravna reakcija na oportunistem strankine birokracije. V političnem pogledu pa je gotovo pomenjala likvidacijo vsake samostojne razredne delavske politike in ni bila torej sposobna dvigniti stranko, da postane kos danim nalogam. To je v nadaljnjem pretežen del te opozicije tudi izprevidel in krenil nato na nova pota.

Drugo koncepcijo je predstavljala struja, ki ji je stal na čelu H. Tuma. Ta je sicer vztrajala pri prejšnjem programatičnem priznavanju jugoslovanskega narodnega zedinjenja, zamišljala pa si ga je le nekako kot stvar bodočnosti. V tedanjem položaju bi pomenjalo razdruženje Avstrije predvsem razdruženje enotnega gospodarskega ozemlja, kar bi bilo korak nazaj v zgodovinskem razvoju. Poleg tega bi zmaga entente pomenjala, da bi se odprla pot italijanskemu imperializmu preko Adrije na Balkan, kakor bi pomenjala zmaga centralnih držav okrepitev nemško-madžarskega imperializma. Radi tega se zavzema za demokratično preuredbo Avstrije in za kompromisni mir.³ To koncepcijo je podpiralo sicer tedaj vse, kar je bilo oportunističnega v socialni demokraciji, vendar pa so se je oklenili tudi tisti — in k njim je spadal tudi H. Tuma sam, — ki so imeli pred očmi predvsem velike zgodovinske naloge delavskega razreda, niso pa razumeli konkretnih poti, ki vodijo k ostvaritvi teh nalog; razumeli niso, da more v pogojih narodne revolucije ostvariti delavski razred te naloge le tedaj, ako sam postane vodilna sila te revolucije. Ta koncepcija je potem prevladala v gibanju na Primorskem, kjer je bil H. Tuma najavtoritativnejši levo-socialistični politični ideolog vse do livornskega kongresa 1921. l. Stopnjevala se je še dlje, sploh do popolnega zanikanja pomena narodnega vprašanja za delavski razred, čigar politika naj bi bila „čisto“ razredna, brez vsakih „meščanskih primesi“. Šele pozneje je krenilo gibanje na Primorskem na novo pot in si ustvarilo novo, razmeram in času bolj ustrezajočo narodno politiko.

Tudi v odločilnih dogodkih 1917.—18. l. je bil Ivan Cankar tisti, ki je s svojim globokim in daljnovidnim razumevanjem potreb in nalog slovenskega ljudstva in slovenskega proletariata posebej posegel še najgloblje v stvarnost dogajanja in napisal pred svojo smrtjo slovenskemu narodu

³ Po poročilu, ki ga je priobčil „Naprej“.

politično oporoko, katere aktualnost čutimo danes bolj kot kdaj prej. V svojem predavanju „Očiščenje in pomlajenje“, ki ga je imel v tržaškem „Ljudskem odru“ in v katerem je napovedal novo dobo pomlajenja in preporeda posameznika, naroda in človeštva, očiščenih v jekleni kopeli vojne in v pobratenju s smrtjo, se dotika tudi slovenske socialne demokracije, ki jo takole označi: „Nepozabna zasluga prvih bojevnikov za osvoboditev slovenskega delavstva izpod kapitalističnega jarma je, da se je delavstvo začelo prebujati, začelo organizirati in se s silo svoje organizacije dvignilo iz suženjstva do človeškega, sicer skromnega, ali vendar človeškega življenja. To je bilo mnogo, bilo pa je obenem vse. Politično prebujenje delavstva v socialistični smeri se je omejevalo na nekoliko šlagerjev, na nekoliko fraz, kar mimogrede vzetih iz Marxa in Engelsa... Socialna demokracija na Slovenskem je ostala tudi po slabotnih začetkih svoje politične organizacije to, kar je bila: zveza strokovnih organizacij, v idejnih načelih pa nekaka religiozna sekta...“ V svojem zadnjem političnem nastopu, v govoru, ki ga je imel v juniju 1918. l. na socialističnem shodu v Mestnem domu v Ljubljani, pa je poudarjal: „... treba je, da bi se delavec-proletarec zavedel, da sloni na njem, na njegovih plečih, na plečih delavca-proletarca, bodočnost slovenskega naroda, naroda-proletarca“.³

III.

Dotakniti se hočemo še nekaterih aktualnih problemov slovenske politične orientacije v današnjem trenutku s stališča zaključkov in sklepov, ki nam jih narekujejo izkušnje vsega dosedanjega slovenskega političnega razvoja.

Danes, ko gre predvsem za ohranitev slovenske narodne eksistence, ki jo ogrožata novi nemški imperializem z ene strani in ojačeni italijanski imperializem z druge, stoji posebno ostro pred vso slovensko politiko — in ne le slovensko — vprašanje njene nadaljnje orientacije. Gotovo je, da poskušata in bosta poskušala tako nemški kakor italijanski imperializem marsikaj, da podredita svojemu vplivu razne slovenske politične skupine, s katerih pomočjo bi utirala pot svoji politični ekspanziji dalje na Balkan, oz. v Srednjo Evropo. Slovensko ozemlje je za oba prevelike važnosti, da ne bi podvzela vseh mogočih korakov v tej smeri. Ni izključeno, da bosta oba prihajala z najrazličnejšimi, celo najdalekosežnejšimi obljubami. Ko je šlo za neutralizacijo Jugoslavije v primeru eventualne zasedbe Avstrije s strani Nemčije, je ta baje obljubljala Koroško. Ne vemo še, kaj obljublja Hitler danes za nevtralnost glade na svoje zavojevalne načrte na Čehoslovaškem. Ko gre za nevtralnost Jugoslavije spričo italijanskih za-

³ Po poročilu, ki ga je priobčil „Naprej“.

vojevalnih namer v Španiji in drugod, je Mussolini pripravljen, „odreči se“ zavojevalnim načrtom v Jugoslaviji in celo vrniti primorskim Slovencem nekatere narodne pravice. Ko pa pojde že za direktne zavojevalne akcije v srednji in jugovzhodni Evropi, — kratkovidni so tisti, ki mislijo, da je ta nevarnost odstranjena ali vsaj omejena! — bo Italija, kakor tudi Nemčija gotovo delala zopet za razkosanje Jugoslavije in bo v ta namen pripravljena podpirati idejo „neodvisne“ Slovenije, „neodvisne“ Hrvaške itd. Kajti južnoslovanska država, ki bi bila resnično država osvobojenih južnoslovanskih narodov in ki bi se opirala na demokratične sile v mednarodni politiki, bi bila pač najresnejša zapreka zavojevalnih načrtov obeh imperializmov v Srednji Evropi in na Balkanu. Zato, da to preprečita, bosta oba imperializma pripravljena zopet in zopet intrigirati in sicer po eni strani s podpiranjem reakcionarnih sil v državi, naperjenih proti demokratičnim težnjam ljudskih množic in proti ureditvi medsebojnih odnošajev med narodi na demokratični podlagi, po drugi strani pa s hujskanjem teh narodov k ločitvi od države.

Slovenski narod — kakor tudi hrvaški i. dr. — nima pričakovati iz rok nemškega oz. italijanskega fašističnega imperializma nič drugega kakor nove narodne okove, ki bi bili stokrat težji od tistih, ki se jih je vsaj deloma osvobodil v revoluciji 1918. l. Danes stoji pred politiko slovenskega naroda kot življenjsko vprašanje predvsem vprašanje take orientacije, ki bi bila sposobna zagotoviti maksimum ugodnih pogojev v njegovem boju za narodno eksistenco, odpreti mu pot k združenju njegovih raztrganih udov in odpreti obenem pot k socialnemu osvobojenju slovenskih delovnih množic. To mora biti predvsem nova slovanska orientacija, ki bi se obenem izrekla za vse demokratične sile, katere se bore danes v Evropi proti reakciji in proti fašizmu, in za sporazum z demokratičnimi silami italijanskega in nemškega naroda samega, s silami, ki jim je današnja imperialistična in fašistična politika vladajočih razredov obeh narodov globoko tuja. Slovanska mora biti ta orientacija zato, ker je naperjen boj obeh fašističnih imperializmov proti slovanstvu, zato, ker bi udarila nova Bela gora, ki jo pripravlja Hitler Čehom, vse Slované in tudi nas, kakor se je to nekoč že zgodilo v zgodovini. Slovanska in obenem demokratična mora biti ta orientacija zato, ker ruskega carizma, tega nekdanjega stebra vse evropske socialne in politične reakcije ni več; slovanska in demokratična zato, ker bi zmaga fašističnega imperializma pomenila poleg narodnega tudi novo socialno zaslužjenje slovenskih delovnih množic, zato, ker so slovenski narodni interesi slovenskih delovnih množic tesno povezani med seboj, kakor so bili povezani v vsej zgodovini našega naroda.

V duhu te orientacije mora slovanska politika težiti po dokončni ureditvi odnošajev med Slovenci, Hrvati in Srbi, in sicer na najširši demokratični podlagi, na podlagi resnične enakopravnosti in narodne suverenosti posameznih

narodov v skupni državi, kar bi naj utrlo pot združenju z bolgarskim narodom. Tako bi bila ostvarjena misel o združenju vseh južnoslovanskih narodov v veliki mogočni demokratični južnoslovanski zvezni državi.

V duhu te orientacije mora slovenska politika, kar se tiče zunanjih odnošajev, stremeti za najožjo zvezo s Čehoslovaško in z vsemi demokratičnimi državami, za zvezo in solidarnost z demokratičnimi silami drugih dežel, predvsem italijanskega in nemškega naroda, ki bosta prej ali slej vendar-le strla fašizem in krenila v nov razvoj v novi demokratični zvezi svobodnih in enakopravnih narodov. Ta poslednja naloga je za nas, Slovence, tem važnejša, ker živimo na skrajnem stiku slovanstva z nemško in italijansko kulturo in nas čaka radi tega v bodočem redu, ki bo vzniknil iz današnjih burij in viharjev, še velika naloga posredovalcev med tremi velikimi kulturami v Evropi.

Vprašanje je, ali so dani pogoji za to, da postane ta politična orientacija že danes kolikor toliko resen činitelj v slovenskem političnem življenju, ali pa ji je usojeno, da ostane omejena za sedaj na bolj ali manj neznaten krog ljudi, kot se je dogajalo že večkrat z naprednimi orientacijami v slovenski politični zgodovini. To vprašanje je posebno pereče spričo dejstva, da si slovensko delavsko gibanje, ki bi bilo gotovo najresnejši činitelj slovenske politike v tej smeri, še vedno ni opomoglo od udarcev, ki mu jih je zadala reakcija, spričo dejstva, da je cela vrsta drugih progresivnih elementov v slovenskem političnem življenju danes razpršena na več majhnih skupin, in slednjič spričo dejstva, da so Slovenci trenutno opora vladajočega režima v državi.

Na prvi pogled se zdi, da so pogoji za zgoraj naznačeno linijo dokaj nepovoljni. Kljub temu pa ni vzroka za pesimizem. Potrebna je le strnitev vseh zdravih elementov, enotnost in jasnost v ciljih in metodah. Kajti slovenska zavest je globoko ukoreninjena v slovenskih množicah, fašizem je vse prej kot popularen. Na tem je mogoče zgraditi trden temelj trajne progresivne in demokratične usmeritve slovenske politike.

Posebno vprašanje zase je tudi nadaljnja orientacija slovenskega katoliškega tabora. Kratkovidno se nam namreč zdi mnenje nekaterih, da je ta tabor poklican, da igra in da bo igral tudi nadalje vodilno ulogo v slovenskem političnem življenju. Naloga naprednih in demokratičnih političnih skupin v Sloveniji nikakor ne sme biti ta, da čakajo, ne da bi si prizadevale postati resen činitelj slovenske politike, ki jo bo prepojl s progresivnim duhom časa, resnično ustrezajočim živlenskimi potrebami najširših ljudskih množic.

To pa nikakor ne sme pomeniti, naj se omalovažujejo, oz. podcenjujejo notranji procesi radikalizacije in idejno-politične polarizacije, ki utegnejo nastopiti v S. L. S. — S. L. S. je stranka, ki združuje v svojih vrstah ogromne množice slovenskega delovnega ljudstva. Politična vzgoja, ki jo

je dala tem množicam v slovenskem narodnem duhu in v duhu demokratičnih, deloma socialistično pobarvanih načel, je stvar, ki je ni mogoče kar tako izbrisati. Prepričani smo, da je tudi med osnovnimi kadri S. L. S. mnogo ljudi, ki jim je bila omenjena politična vzgoja veliko več kot preprosta taktična poteza. Vemo, da so se ti ljudje vzgajali v duhu narodnega svobodoljublja in ljubezni do ljudstva, v duhu krščanskega humanizma in političnega demokratizma, ki se je često zelo težko dal vezati z reakcionarnim duhom celo katoliške cerkve in katerega je ta tolerirala, le da ne odbije množic. Ta duh je prihajal do izraza n. pr. v slovenski katoliški literaturi in je zavel iz Finžgarjevih in Pregljevih del. S kako ljubeznijo se zateka n. pr. Pregelj k motivom kmečkih vstaj na Tolminskem in oblikuje tip duhovnika, ki čuti z množicami in jim stoji ob strani, ter riše na drugi strani vso gnilobo višje cerkvene hierarhije.

Povsem naravno je torej, da se bodo pojavljale v S. L. S. struje, ki bodo iskreno težile po prejšnji politični orientaciji, oziroma orientaciji, ki bo ustrezala sodobnim potrebam širokih množic slovenskega ljudstva ter slovenskim in slovanskim narodnim interesom. Naloga slovenske progresivne politike je, da posveča največjo pozornost tem strujam, da omogoči njihovo priključitev najširši koncentraciji vseh demokratičnih sil na Slovenskem.

Navajamo zgled nemških katoliških strokovnih in tudi političnih organizacij, ki so se pred kratkim pridružile taki demokratični koncentraciji na Nemškem in primer katoliške stranke Baskov na Španskem.

Ako se posreči napraviti v tej smeri vsaj prvi korak tudi na Slovenskem, bo ta dogodek neprecenljivega zgodovinskega pomena za ves nadaljnji slovenski politični razvoj. Kajti to bi pomenjalo, da na pragu novih velikih zgodovinskih dogodkov niso bili le posamezniki, ni bila le manjša politična skupina, ki je spoznala pravo pot glede na življenske potrebe ter narodne in socialne interese slovenskega ljudstva, ampak da se je napravil velik korak naprej k politični koncentraciji vseh progresivnih in demokratičnih skupin s programom, ustrezajočim tem potrebam in interesom, h koncentraciji, ki bi uspešno vodila slovensko ljudstvo v boj za velike cilje narodne svobode in socializma.

Avtarkistom duha

Igo Gruden

Kakó naj človek v svet pogleda s pridom,
ko ste obdali ga s kitajskim zidom?
Samó politik zdaj mu v zvočnik trobi
in skozi torbo krmi ga z otrobi.